

บทที่ 4

เขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) กับเครือข่ายการผลิตรถยนต์ของญี่ปุ่นในอาเซียน

ภายหลังจากการปรับยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นหลังการขึ้นค่าเงินเยนในปี ค.ศ.1985 ซึ่งส่งผลให้บริษัทในอุตสาหกรรมรถยนต์ของญี่ปุ่นขยายการลงทุนในอาเซียนเพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจน และได้ทำให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่มีความซับซ้อนขึ้นในรูปแบบของเครือข่ายการผลิตที่มีการโยงใยระหว่างกันภายในภูมิภาคอาเซียนนั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศขึ้นอีกครั้งในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในวงกว้าง อีกทั้งยังส่งผลถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างญี่ปุ่นกับอาเซียนในรูปแบบของเครือข่ายการผลิตในอุตสาหกรรมรถยนต์ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพเศรษฐกิจของญี่ปุ่นและการก่อตั้งความร่วมมือทางเศรษฐกิจในรูปแบบของเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area : AFTA) ขึ้นในปี ค.ศ.1993 ซึ่งจะพิจารณาประเด็นดังกล่าวในส่วนต่อไป

4.1 การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศในทศวรรษที่ 1990

ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1990 สภาพแวดล้อมระหว่างประเทศทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาคได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งในด้านของการเมืองระหว่างประเทศและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายและบทบาทของทั้งญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศอาเซียนอย่างมาก ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมทางการเมืองระหว่างประเทศ

จากการล่มสลายของคอมมิวนิสต์ทั้งในยุโรปตะวันออกและสหภาพโซเวียต ทำให้ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ระหว่างประเทศมหาอำนาจที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามเย็นได้ยุติลง ซึ่งส่งผลให้สหรัฐอเมริกาลดบทบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลง ในขณะที่เดียวกันทั้งจีนและญี่ปุ่นซึ่งเป็นมหาอำนาจในเอเชียต่างแสวงหาบทบาทที่จะเข้ามาทดแทนช่องว่างทางอำนาจเพื่อเป็นผู้นำในภูมิภาค หากแต่ยังไม่พร้อมทั้งจากการเร่งพัฒนาและการแก้ไขปัญหาภายในประเทศ จึงทำให้ทั้งสองประเทศยังไม่สามารถแสดงบทบาทในภูมิภาคนี้ได้เต็มที่ ดังนั้น ในสภาพการณ์ดังกล่าวนี้จึงทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่าน ซึ่งประเทศต่างๆมีอิสระในการกำหนดนโยบายและปรับบทบาทของประเทศตนเอง รวมถึงการร่วมกันสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อให้เกิดสันติภาพและความมั่นคงภายในภูมิภาคของตนเองในระดับหนึ่งอีกด้วย

2) การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

จากการสิ้นสุดของสงครามเย็น ทำให้บรรยากาศของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ก้าวเข้าสู่จุดเริ่มต้นของโลกยุคใหม่ซึ่ง มีการขยายตัวของการแข่งขันในด้านการค้าและการลงทุน อันก่อให้เกิดการเชื่อมโยงในทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศทั่วโลก ในช่วงทศวรรษที่ 1990 นี้ เศรษฐกิจโลกเริ่มเข้าสู่กระแสของการเปิดเสรีทางการค้ามากยิ่งขึ้น ทั้งในระดับโลกภายใต้กรอบขององค์การการค้าโลก (World Trade Organization - WTO) และการเปิดเสรีทางการค้าในกลุ่มความร่วมมือระดับภูมิภาคที่เกิดขึ้นในทุกภูมิภาคและขยายวงกว้างจากแรงกระตุ้นของปรากฏการณ์ที่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศมีเพิ่มมากขึ้นทั้งจากตัวแสดงที่เป็นรัฐและมิใช่รัฐ อันทำให้ขอบเขตความสัมพันธ์แผ่ขยายออกไปอย่างไร้พรมแดน (globalization) จึงทำให้ระเบียบโลกยุคหลังสงครามเย็นเป็นการแข่งขันและการร่วมมือกันระหว่างประเทศในทางเศรษฐกิจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

การเปิดเสรีทางการค้าในระดับโลกมีความก้าวหน้ามากขึ้นในทศวรรษที่ 1990 กล่าวคือ เมื่อความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศเข้ามามีบทบาทสำคัญในกิจการระหว่างประเทศนั้น ความสัมพันธ์ด้านการค้านับได้ว่าเป็นประเด็นแรกที่ได้มีการพิจารณาถึงอย่างมาก ทั้งนี้เพราะการค้าระหว่างประเทศได้พัฒนาไปสู่รูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งมีได้เป็นการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศต่างๆ เท่านั้น หากแต่ยังมีการแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยนโยบายของภาครัฐเพื่อสร้างฐานความได้เปรียบให้กับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศในรูปแบบต่างๆ เช่น การสร้างองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศและการทำข้อตกลงทางการค้าเพื่อให้สิทธิพิเศษทางการค้าระหว่างกันเพื่อส่งเสริมการค้าด้วยหลักการการค้าที่เสรียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ในทางตรงข้ามความหลากหลายของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจยังเกิดขึ้นในลักษณะของการปิดเบื่อนการค้าจากการใช้มาตรการต่างๆ เพื่อปกป้องอุตสาหกรรมภายในของประเทศ โดยการกีดกันการนำเข้าสินค้าจากประเทศอื่นในขณะที่ต้องการส่งออกสินค้าของตนและปกป้องตลาดภายในประเทศ ซึ่งแนวทางดังกล่าวได้เกิดขึ้นกับทั้งประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาโดยทั่วไป ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในกิจกรรมทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศจึงมีทั้งรูปแบบของความร่วมมือและความขัดแย้ง ซึ่งส่งผลให้เวทีการเจรจาต่อรองทางการค้าระหว่างประเทศเป็นสิ่งจำเป็น โดยประเทศทั้งหลายต่างมุ่งหวังว่าองค์การดังกล่าวจะเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยบรรเทากรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ประกอบกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ขยายไปสู่สาขาใหม่ๆที่มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น เช่น สาขาบริการและทรัพย์สินทางปัญญา ที่ทำให้ข้อตกลงหลายฝ่ายว่าด้วยกฎเกณฑ์การค้าระหว่างประเทศที่มีอยู่เดิมภายใต้ข้อตกลงว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (GATT) เป็นกลไกที่ล้าสมัยไม่สามารถครอบคลุมประเด็นที่เกิดขึ้นใหม่ๆได้ จึงทำให้ต้องมีการพิจารณาทบทวนกฎเกณฑ์ที่มีอยู่เดิมทั้งหมด จนได้นำไปสู่การจัดตั้งองค์การการค้าโลก (WTO) ในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1995 เพื่อเป็นองค์การที่ทำหน้าที่ดูแลการค้าโลกให้เป็นไปโดยเสรีและเป็นธรรม โดยมีการติดตามดูแลสถานการณ์การค้าระหว่างประเทศจัดให้มีการทบทวนนโยบายการค้าของประเทศสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งให้ความช่วยเหลือด้าน

ข้อมูลและคำแนะนำแก่ประเทศกำลังพัฒนาเพื่อจัดการให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว ดังนั้นองค์การการค้าโลกจึงเป็นเวทีสำคัญทางเศรษฐกิจในระดับโลกในการปรึกษาหารือเพื่อแก้ไขข้อขัดแย้งทางการค้าระหว่างประเทศต่างๆ¹

ยิ่งไปกว่านั้น ไม่เพียงประเทศต่างๆจะให้ความสำคัญกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในกรอบใหญ่ระดับโลกเท่านั้น หากแต่การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจยังเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับภูมิภาคทั่วโลกอีกด้วย ทั้งการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (NAFTA) สหภาพยุโรป (European Union) และเขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) เป็นต้น ซึ่งแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของประเทศต่างๆในภูมิภาคเดียวกัน (regional economic integration) ที่เป็นการทำข้อตกลงทางการค้าที่ให้สิทธิพิเศษต่อกันในภูมิภาคนั้น สามารถพิจารณาได้ว่าเกิดจากเหตุผลสำคัญ ได้แก่

ประการแรก คือ การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นที่จะสร้างศักยภาพในการแข่งขันทางเศรษฐกิจและการสร้างอำนาจต่อรองระหว่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของแต่ละประเทศไม่เพียงพอที่ความสามารถในการผลิตและการพัฒนาสินค้า ซึ่งต้องอาศัยความได้เปรียบด้านต้นทุน เทคโนโลยีและทรัพยากรมนุษย์ภายในประเทศตนเองเท่านั้น หากแต่ยังต้องมีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะสร้างฐานที่มั่นคงภายในประเทศและก้าวรุกออกไปยังตลาดต่างประเทศอีกด้วย ซึ่งในสวนนี้ประเทศจะได้ประโยชน์มากขึ้นจากการรวมกลุ่มพันธมิตรทางเศรษฐกิจ เพราะการประสานนโยบายที่เอื้อต่อการขยายตลาดเพื่อให้เกิดการประหยัดจากขนาดการผลิต การจัดสรรทรัพยากรการผลิตให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการร่วมกันพัฒนาเทคโนโลยีซึ่งมีต้นทุนสูงนั้นจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

ประการที่สอง คือ การชะลอตัวทางเศรษฐกิจของประเทศพัฒนาแล้ว ได้ส่งผลให้เกิดการปรับตัวทางเศรษฐกิจขึ้นภายในประเทศตนเองและการร่วมมือกับประเทศอื่นในภูมิภาคเพื่อแก้ไขปัญหาส่วนกัน ในขณะที่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ยังคงเผชิญกับปัญหาอุปสรรคทางการค้าในรูปแบบต่างๆซึ่งทำให้ต้องเร่งสร้างอำนาจต่อรองและปรับตัวเพื่อให้ขีดความสามารถในการแข่งขันเพิ่มขึ้นอีกด้วย โดยเฉพาะภายใต้ระเบียบโลกใหม่ที่ประเด็นด้านเศรษฐกิจมีความสำคัญเพิ่มขึ้นอย่างมาก จึงทำให้ทุกภูมิภาคเร่งปรับตัวกับสภาพการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง

ประการสุดท้าย คือ ความไม่มั่นใจในระบบกฎเกณฑ์การเปิดเสรีทางการค้าในกรอบพหุภาคีซึ่งยังคงเผชิญกับอุปสรรคทางการค้าที่มีใช้ภายในรูปแบบต่างๆที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับการค้าระหว่างประเทศ เช่น มาตรฐานสินค้า มาตรฐานสุขอนามัย มาตรฐานแรงงาน และมาตรฐานสิ่งแวดล้อม รวมถึงองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจระดับโลก ซึ่งเป็นเพียงเวทีการปรึกษาหารือและเรียกร้องระหว่างกลุ่ม

¹ เกริกไกร จีระแพทย์, การเจรจาการค้าระหว่างประเทศของไทย (กรุงเทพฯ : คู่แข่งบุ๊ก, 2539), หน้า 172-173.

ประเทศพัฒนาแล้วกับกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาในประเด็นต่างๆ โดยไม่มีการดำเนินมาตรการแก้ไข ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม จึงทำให้การรวมกลุ่มในระดับภูมิภาคเป็นความร่วมมือที่เกิดขึ้นในเพื่อผลักดัน ให้เกิดความร่วมมือในระดับที่มีความชัดเจนและเป็นไปได้มากขึ้น

การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่สำคัญในสามภูมิภาคหลักนั้นได้ส่งผลต่อโครงสร้างการค้าและการลงทุนของประเทศต่างๆ ทั้งในด้านของการขยายการค้าและการลงทุนข้ามชาติ รวมถึงการย้ายฐานการผลิตเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงทางการค้าเพื่อรักษาหรือขยายตลาดส่งออกภายใต้สิทธิพิเศษทางภาษีที่มีการเปลี่ยนแปลงจากการรวมกลุ่มเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นดังกล่าว อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจคือการผลักดันให้มีการจัดตั้งจากประเทศใหญ่ในภูมิภาค ซึ่งทำให้เกิดศูนย์กลางของชีวเศรษฐกิจในสามภูมิภาค ทั้งนี้เพราะการรวมกลุ่มเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการเปิดเสรีเป็นโอกาสสำหรับการลงทุนถ่ายโอนอุตสาหกรรมจากประเทศที่ก้าวหน้ากว่าไปยังประเทศอื่นภายในกลุ่ม ในขณะที่มีการยกระดับการพัฒนาอุตสาหกรรมของตนเองไปสู่การใช้เทคโนโลยีที่สูงขึ้น ซึ่งได้ก่อให้เกิดการแข่งขันกันทำระหว่างประเทศตามระดับของการพัฒนาและความได้เปรียบของแต่ละประเทศ อันเห็นได้จากภาพของเครือข่ายการผลิตในภูมิภาคต่างๆที่มีความชัดเจนยิ่งขึ้นในทศวรรษนี้

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นในทศวรรษที่ 1990 ซึ่งเป็นระเบียบใหม่ของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศแล้ว การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจญี่ปุ่นเองถือเป็นส่วนสำคัญที่มีผลต่อเครือข่ายการผลิตของญี่ปุ่นในอาเซียน โดยเฉพาะในด้านการปรับตัวของภาคธุรกิจเอกชนที่เกิดขึ้น ดังจะได้พิจารณาในส่วนต่อไป

4.2 การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจญี่ปุ่นในทศวรรษที่ 1990

ภายหลังจากการปรับตัวของญี่ปุ่นที่เกิดจากผลกระทบของการแข็งตัวของค่าเงินเยนในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1980 นั้น เศรษฐกิจญี่ปุ่นได้เปลี่ยนไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการเติบโตของปริมาณความต้องการภายในประเทศ (domestic-led growth) ซึ่งมีการบริโภคส่วนบุคคลและการใช้จ่ายด้านการลงทุนของภาคเอกชนเป็นแรงผลักดันสำคัญ ทั้งนี้เพราะ เมื่อภาวะการส่งออกของญี่ปุ่นได้รับผลกระทบจากการที่ค่าเงินเยนแข็งตัวขึ้น ภาคธุรกิจของญี่ปุ่นจึงเริ่มให้ความสำคัญกับการสร้างความเติบโตโดยอาศัยตลาดภายในประเทศเป็นหลักมากกว่าที่จะมุ่งหน้าเพื่อการส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศ ซึ่งในขณะเดียวกันค่าเงินเยนที่แข็งทำให้อำนาจซื้อและปริมาณความต้องการภายในประเทศสูงขึ้นเช่นกัน ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นดำเนินต่อไปได้พร้อมกันกับการปรับเปลี่ยนสู่การย้ายอุตสาหกรรมที่เสียเปรียบออกสู่ภายนอก ซึ่งในส่วนนี้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างการจ้างงานในประเทศน้อยกว่าการคาดการณ์เนื่องจากภาคอุตสาหกรรมญี่ปุ่นได้ปรับเปลี่ยนไปสู่การผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มีการใช้

เทคโนโลยีและมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นสำหรับตลาดภายในประเทศแทนผลิตภัณฑ์ที่ขายไปยังต่างประเทศ² อย่างไรก็ตาม การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องจากการบริโภคที่เพิ่มขึ้น การเก็งกำไรในหุ้นและที่ดินได้นำไปสู่ภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ (bubble economy) ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจญี่ปุ่นครั้งสำคัญเมื่อฟองสบู่แตกในปี ค.ศ.1990 ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นอยู่ในภาวะชบเซาเป็นเวลายาวนานที่สุดตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา

ภายหลังภาวะเศรษฐกิจญี่ปุ่นฟองสบู่แตกได้ทำให้เกิดความตกต่ำเป็นระยะเวลายาวนาน ทั้งในด้านของสินค้าคงคลังที่มีปัญหาในการระบายสินค้า ซึ่งมีการผลิตสินค้าคงทนหลายประเภทเพิ่มมากขึ้นในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษที่1980 เมื่อเศรษฐกิจขยายตัว รวมถึงยังส่งผลให้การลงทุนใหม่ในด้านโรงงานและเครื่องจักรชะลอตัวเนื่องจากความต้องการภายในประเทศลดลงและภาคเอกชนพยายามลดความเสี่ยงในช่วงวิกฤติลง จึงทำให้เกิดทั้งภาวะการบริโภคและการผลิตที่ชะงักงันในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 นี้ ประกอบกับการที่ค่าเงินเยนแข็งตัวในช่วงต้นปี ค.ศ.1993 ยิ่งทำให้ภาคธุรกิจญี่ปุ่นจำเป็นต้องมีการปรับตัวครั้งสำคัญ³

การปรับตัวของเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นภายหลังภาวะชะงักงันและการแข็งค่าของเงินเยนนั้นคล้ายคลึงกันกับในช่วงกลางทศวรรษที่ 1980 โดยมีการทดแทนการส่งออกด้วยการลงทุนทางตรงในต่างประเทศ เพื่อสร้างฐานการผลิตและจำหน่ายในตลาดภายในประเทศนั้นหรือส่งออกไปยังประเทศที่สามารถรวมทั้งส่งกลับไปยังญี่ปุ่น รวมทั้งให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อตลาดภายในประเทศมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การลงทุนและการย้ายฐานการผลิตของญี่ปุ่นออกนอกประเทศที่มุ่งมาเอเชียยังเกิดขึ้น ลักษณะการสร้างเครือข่ายของการแบ่งงานกันทำในอุตสาหกรรมเดียวกัน (intra-industry trade) ซึ่งเป็นภูมิภาคที่ยังคงมีความได้เปรียบทางด้านต้นทุนแรงงานเป็นสำคัญ โดยพลวัตของการลงทุน การผลิตและการค้าในรูปแบบดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาในรูปแบบของฝูงห่านบิน (flying geese model) ซึ่งไม่เพียงแต่ญี่ปุ่นจะอยู่ในตำแหน่งผู้นำกลุ่มเท่านั้น หากแต่ยังมีบทบาทสำคัญในการกำหนดจัดวางตำแหน่งการผลิตของประเทศในเครือข่ายตามความได้เปรียบของแต่ละประเทศในแต่ละอุตสาหกรรมอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแรงจูงใจในการลงทุนทางตรงยังต่างประเทศของบริษัทญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปจากในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1980 ที่เน้นการแก้ปัญหาการแข่งขันค่าของเงินเยนและความขัดแย้งทางการค้า มาสู่การลงทุนต่างประเทศเพื่อปรับตัวรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างภายในเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นเองในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 และต่อเงื่อนไขจากสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการปรับตัวของบริษัทญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังกล่าว แต่ในส่วนของ

² ไชยวัฒน์ คำชู, "ญี่ปุ่น." ใน เอเชียรายปี. จุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ และ วรศักดิ์ มัทธโนบล, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 198-199.

³ กำชัย ลายสมิต, "เศรษฐกิจญี่ปุ่นหลังฟองแตก," ใน ไทย-ญี่ปุ่นศึกษา (สิงหาคม 2540) : 37-43.

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างญี่ปุ่นกับอาเซียนมีความซับซ้อนยิ่งขึ้นในประเด็นการค้าและการลงทุนที่มีความเชื่อมโยงถึงกันอย่างใกล้ชิดนั้น การพิจารณาถึงนโยบายของประเทศอาเซียนที่มีการปรับเปลี่ยนตอบรับกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงย่อมมีความสำคัญต่อรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในแง่ของการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งจะได้พิจารณาในภาพรวมก่อนการศึกษาในด้านอุตสาหกรรมรถยนต์ต่อไป

4.3 การจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA)

การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ (economic integration) ที่เกิดขึ้นในหลายภูมิภาคทั่วโลกนั้น เป็นการทำข้อตกลงระหว่างประเทศที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาและเสริมสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจร่วมกัน โดยเฉพาะในด้านการส่งเสริมให้เกิดการค้าระหว่างประเทศที่ขยายขอบเขตให้กว้างขวางยิ่งขึ้นด้วยมาตรการลดหรือยกเลิกอุปสรรคทางการค้าระหว่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจได้เป็น 5 ระดับตามความลึกซึ้งของการรวมกลุ่ม ดังนี้⁴

ในระดับแรก คือ การรวมกลุ่มในระดับเขตการค้าเสรี (free trade area) ซึ่งเป็นลักษณะการรวมกลุ่มที่ประเทศสมาชิกได้ทำการตกลงเพื่อลดหรือยกเลิกการเก็บภาษีศุลกากรและอุปสรรคทางการค้าที่มีใช่อื่นๆ เพื่อเปิดโอกาสให้การเคลื่อนย้ายสินค้าระหว่างประเทศเป็นไปได้โดยเสรี

ในระดับที่สอง คือ การรวมกลุ่มในระดับสหภาพศุลกากร (customs union) ซึ่งเป็นลักษณะการรวมกลุ่มที่นอกจากจะเป็นเขตการค้าเสรีแล้ว ประเทศสมาชิกยังมีการกำหนดอัตราภาษีศุลกากรที่ใช้กับสินค้าจากประเทศภายนอกกลุ่มให้อยู่ในระดับเดียวกัน

ในระดับที่สาม คือ การรวมกลุ่มในลักษณะตลาดร่วม (common market) ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มที่ลึกซึ้งกว่าระดับสหภาพศุลกากร โดยปัจจัยการผลิตอื่นๆ (นอกเหนือจากสินค้าที่สามารถเคลื่อนย้ายได้อย่างเสรีในกรอบของเขตการค้าเสรี) อันได้แก่ เงินทุน แรงงาน และบริการจะมีการเคลื่อนย้ายในประเทศสมาชิกได้อย่างเสรี ซึ่งการขยายขอบเขตไปสู่การเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิตในระดับนี้ย่อมหมายถึงมีการปรับปรุงกฎหมายให้เกิดความเท่าเทียมกันหรือมีลักษณะเหมือนกันสำหรับประเทศสมาชิก

ในระดับที่สี่ คือ การรวมกลุ่มในลักษณะสหภาพทางเศรษฐกิจหรือการเงิน (economic union หรือ monetary union) ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่มีความลึกซึ้งเพิ่มขึ้นจากการเป็นตลาดร่วมในเรื่องของการประสานนโยบายเศรษฐกิจและการเงินร่วมกันระหว่างประเทศสมาชิกให้มีการดำเนินไปในแนวทางเดียวกัน

ในระดับสุดท้าย คือ การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจระดับสูงสุดที่เรียกว่า สหภาพทางเศรษฐกิจสมบูรณ์แบบ หรือ สหภาพเหนือชาติ (total economic union หรือ supranational union) ซึ่งการรวม

⁴สมชาย ภคภาสนวิวัฒน์, "การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ," เอเชียปริทัศน์ 15(มกราคม-เมษายน 2537) :1-7.

กลุ่มในระดับนี้นั้น ประเทศสมาชิกไม่เพียงมีการประสานนโยบายทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ยังมีการกำหนดและดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจและการเงินร่วมกันเป็นหนึ่งเดียว

ในส่วนของอาเซียนนั้น แม้ว่าจะมีโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมที่ได้ดำเนินการผ่านมาหลายโครงการ ทั้งการให้สิทธิพิเศษทางการค้า (ASEAN Preferential Arrangement : PTA) โครงการอุตสาหกรรมอาเซียน (ASEAN Industrial Project : AIP) โครงการแบ่งผลิตทางด้านอุตสาหกรรม (ASEAN Industrial Complementation : AIC) โครงการร่วมลงทุนอุตสาหกรรมอาเซียน (ASEAN Industrial Joint Venture: AIJV) และโครงการแบ่งผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ภายใต้ยี่ห้อเดียวกัน (Brand-to-Brand Complementation : BBC) แต่ความสำเร็จของโครงการส่วนใหญ่เป็นไปอย่างจำกัด และยังไม่สามารถดำเนินการไปสู่การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคได้ ทั้งนี้เนื่องจาก ประเทศอาเซียนส่วนใหญ่มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่คล้ายคลึงกัน โดยมีลักษณะของการเน้นในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมที่มีการใช้แรงงานมาก จึงทำให้นโยบายการพัฒนาของภาครัฐและการประกอบธุรกิจของเอกชนในแต่ละประเทศคล้ายคลึงกัน อันส่งผลให้เกิดการแข่งขันปกป้องอุตสาหกรรมของตนและมีความกังวลในเรื่องการเสียเปรียบจากความร่วมมือที่เกิดขึ้นตลอดมา

อย่างไรก็ตาม เมื่อบรรยากาศการเมืองระหว่างประเทศผ่อนคลายความตึงเครียดลงอย่างมาก จากการสิ้นสุดสงครามเย็นในต้นทศวรรษที่ 1990 ประเทศทั้งหลายต่างหันกลับมาทุ่มเทให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างจริงจัง ซึ่งในส่วนของอาเซียนในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญจากการย้ายฐานการผลิตของญี่ปุ่นและประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชียในช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายเพื่อเอื้ออำนวยต่อการเป็นแหล่งผลิตที่มีความได้เปรียบร่วมกันในระดับภูมิภาค ซึ่งเมื่อต้องเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลกที่มีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคและความพยายามในการใช้มาตรการกีดกันทางการค้ารูปแบบต่างๆ มากขึ้น รวมถึงการเกิดแหล่งเศรษฐกิจใหม่ที่ดึงดูดการลงทุนซึ่งมีความได้เปรียบด้านขนาดตลาดและค่าจ้างแรงงานราคาถูก เช่น จีน เวียดนาม อินเดียและกลุ่มประเทศยุโรปตะวันออกที่มีการปฏิรูประบบเศรษฐกิจและเปิดตลาดของประเทศซึ่งจะเป็นคู่แข่งสำคัญของอาเซียนทั้งในด้านการส่งออกและการลงทุน จึงทำให้กลุ่มประเทศอาเซียนตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องร่วมมือกันอย่างจริงจัง อันนำไปสู่การจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียนขึ้นในปี ค.ศ. 1993

1) ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของเขตการค้าเสรีอาเซียน

จากการประชุมสุดยอดอาเซียน (ASEAN Summit) ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 1992 ที่ประเทศสิงคโปร์ ผู้นำประเทศอาเซียนได้มีมติเห็นพ้องให้มีการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area : AFTA) โดยได้มีการลงนามในข้อตกลงสำคัญ ได้แก่

- ปฏิญญาสิงคโปร์ (Singapore Declaration) ซึ่งเป็นแถลงการณ์ร่วมของผู้นำประเทศสมาชิกที่ย้ำการตระหนักถึงความสำคัญของความร่วมมือในอาเซียนที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นทั้งในด้านการเมือง ความมั่นคง และเศรษฐกิจภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศในยุคหลังสงครามเย็น ซึ่งในด้านเศรษฐกิจนั้น ประเทศอาเซียนต้องปกป้องผลประโยชน์ร่วมกันเพื่อตอบรับกับการจัดตั้งกลุ่มเศรษฐกิจขนาดใหญ่ที่ทรงอำนาจของประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการส่งเสริมระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศแบบเปิดและการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจภายในภูมิภาค ทั้งนี้ประเทศสมาชิกต่างเห็นพ้องกันในกรอบข้อตกลงว่าด้วยการขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจของอาเซียน (Framework on Enhancing ASEAN Economic Cooperation) และการก่อตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน โดยการใช้สิทธิพิเศษทางภาษีที่เท่าเทียมกัน Common Effective Preferential Tariff (CEPT) เป็นกลไกหลักในการลดภาษีศุลกากรระหว่างกันให้เหลืออัตราร้อยละ 0-5 ภายในกรอบระยะเวลา 15 ปี นับจากวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1993 นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เกิดการเพิ่มขึ้นในการลงทุนและความร่วมมือทางด้านอุตสาหกรรมระหว่างกัน รวมทั้งความร่วมมือในด้านอื่นๆ ทั้งในระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาค และภายใต้ความร่วมมือหลายฝ่ายทางเศรษฐกิจอื่นๆ⁵

- กรอบข้อตกลงว่าด้วยการขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจของอาเซียน (Framework on Enhancing ASEAN Economic Cooperation) ซึ่งเป็นกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจของอาเซียนในทุกด้าน ได้แก่ ความร่วมมือทางการค้า ความร่วมมือด้านอุตสาหกรรม แร่และพลังงาน ความร่วมมือด้านการเงินและการธนาคาร ความร่วมมือด้านอาหาร เกษตรกรรมและป่าไม้ และความร่วมมือด้านการขนส่ง นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนเพื่อส่งเสริมการลงทุนและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ทั้งภายในและภายนอกอาเซียนอีกด้วย⁶

- ข้อตกลงว่าด้วยสิทธิพิเศษทางภาษีที่เท่ากันสำหรับเขตการค้าเสรีอาเซียน (Agreement on the Common Effective Preferential Tariff [CEPT] Scheme for the ASEAN Free Trade Area) ซึ่งเป็นข้อตกลงที่ระบุถึงกลไกการลดภาษี การกำหนดขอบเขตของสินค้าที่นำมาลดภาษีและยกเลิกมาตรการที่มีโทษภาษี อันครอบคลุมสินค้าอุตสาหกรรม ทั้งสินค้านำเข้าและสินค้าเกษตรแปรรูป โดยยกเว้นสินค้าเกษตรไม่แปรรูปไว้ไม่รวมอยู่ในขอบเขตการลดภาษี

⁵ ASEAN Secretariat, "Joint Communique : Singapore Declaration," [cited 24 November 1999] Available from : <http://www.aseansec.org/summit/summit4.htm> ; INTERNET.

⁶ ASEAN Secretariat, "Framework Agreement on Enhancing ASEAN Economic Cooperation," [cited 24 November 1999] Available from : http://www.aseansec.org/economic/afta/afta_ag1.htm ; INTERNET.

การจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียนที่เกิดขึ้นมีวัตถุประสงค์สำคัญ ดังนี้⁷

- (1) เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของอาเซียนในฐานะฐานการผลิตที่สำคัญของตลาดโลก โดยอาศัยการเปิดเสรีทางการค้าภายในภูมิภาคเป็นส่วนสำคัญ
- (2) เพื่อกำจัดอุปสรรคทางการค้าทั้งในรูปของภาษีและข้อจำกัดอื่นที่ไม่ใช่ภาษีเพื่อให้การค้าภายในอาเซียนเป็นไปโดยเสรี อันเสริมสร้างความสามารถในภาคการผลิตของอาเซียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
- (3) เพื่อดึงดูดนักลงทุนต่างชาติให้เข้ามาลงทุนในอาเซียน โดยอาศัยการดึงดูดจากขนาดของตลาดในภูมิภาคเพื่อให้ผู้ลงทุนได้ประโยชน์จากการประหยัดจากขนาดการผลิต รวมทั้งยังส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมสนับสนุนในภูมิภาคเพื่อรองรับการลงทุนจากต่างประเทศอีกด้วย
- (4) เพื่อรับกับสถานการณ์เศรษฐกิจการค้าโลกที่จะเสรียิ่งขึ้นจากผลการเจรจาอบอุรุกวัย

2) หลักการลดภาษีของเขตการค้าเสรีอาเซียน

จากข้อตกลงว่าด้วยสิทธิพิเศษทางภาษีที่เท่าเทียมกันสำหรับเขตการค้าเสรีอาเซียนในปี ค.ศ. 1992 ได้ระบุถึงกลไกการดำเนินงานของเขตการค้าเสรีอาเซียนภายใต้มาตรการสิทธิพิเศษทางภาษีที่เท่าเทียมกันหรือ CEPT ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ จะดำเนินการลดภาษีศุลกากรระหว่างกันให้เหลืออัตราร้อยละ 0-5 ภายในกรอบระยะเวลา 15 ปี นับจากวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1993 ซึ่งมีประเภทยศและระยะเวลาในการลดภาษี ดังนี้⁸

(1) สินค้าเร่งลดภาษี (fast track) ซึ่งประกอบด้วย 15 กลุ่มสินค้า ได้แก่ น้ำมันพืช พลาสติก เคมีภัณฑ์ เยื่อกระดาษ เพอร์นิเจอร์ สิ่งทอ อัญมณีและเครื่องประดับ ซีเมนต์ เครื่องอิเล็กทรอนิกส์ ภาชนะภัณฑ์ ป้าย ผลิตภัณฑ์หนัง ผลิตภัณฑ์เซรามิกและแก้ว และแคโทดที่ทำจากทองแดง มีหลักในการลดภาษี คือ สินค้าที่มีอัตราร้อยละสูงกว่าร้อยละ 20 จะลดลงมาเหลือร้อยละ 0-5 ภายใน 10 ปี ส่วนสินค้าที่อัตราร้อยละ 20 หรือต่ำกว่า จะลดลงให้เหลือร้อยละ 0-5 ภายใน 7 ปี

(2) สินค้าลดภาษีปกติ (normal track) มีหลักในการลดภาษี คือ สินค้าที่มีอัตราร้อยละสูงกว่าร้อยละ 20 มีการลดภาษี 2 ขั้นตอน คือ จะลดลงเหลือร้อยละ 20 ภายใน 5-8 ปี และเหลือร้อยละ 0-5 ภายใน 7 ปี (เสร็จสิ้นภายในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.2008) ส่วนสินค้าที่มีอัตราร้อยละ 20 หรือต่ำกว่า จะลดลงเหลือร้อยละ 0-5 ภายใน 10 ปี

⁷ อุดลย์ เห่งข้าวเรียง, "ผลกระทบของบันทึกความเข้าใจว่าด้วยโครงการแบ่งผลิตชิ้นส่วนรถยนต์เฉพาะ ยี่ห้อและรุ่นของอาเซียนต่อกฎหมายเกี่ยวกับอุตสาหกรรมชิ้นส่วนรถยนต์ของไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิตสาขานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 82.

⁸ ASEAN Secretariat, "ASEAN Reader : Volume 1," [cited 24 November 1999] Available from : <http://www.aseansec.org/reader/vol1/afv1f.htm> ; INTERNET.

(3) สินค้ายกเว้นชั่วคราว (temporary exclusion list) เป็นสินค้าที่แต่ละประเทศของสงวนสิทธิยังไม่นำเข้าสู่ตารางการลดภาษีเนื่องจากยังไม่พร้อมจะนำมาลดภาษีโดยทันที แต่จะนำมาลดภาษีในปีที่ 8

(4) สินค้ายกเว้นทั่วไป (general exceptions) เป็นรายการสินค้าที่ประเทศสมาชิกสามารถยกเว้นไม่ต้องนำมาลดภาษี เนื่องจากเป็นสินค้าที่มีผลต่อการปกป้องความมั่นคง ศีลธรรม ชีวิตและสุขภาพของมนุษย์ สัตว์ และพืช คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดี

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากได้มีการเร่งรัดการดำเนินงานของเขตการค้าเสรีอาเซียนให้เห็นผลในเวลารวดเร็วขึ้น ซึ่งจากการประชุมรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Ministers - AEM) ครั้งที่ 26 ที่จัดขึ้นในประเทศไทยระหว่างวันที่ 22-23 กันยายน ค.ศ.1994 ได้มีการตกลงเพื่อเร่งรัดดำเนินการ โดยมีมติสำคัญ คือ ⁹

(1) ให้มีการลดกรอบระยะเวลาดำเนินการจาก 15 ปีเป็น 10 ปี (ภายในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.2003) โดยมีหลักในการลดภาษี คือ สินค้าเร่งลดภาษี (fast track) ที่มีอัตราภาษีสูงกว่าร้อยละ 20 จะลดลงเหลือร้อยละ 0-5 ภายใน 7 ปี (1 มกราคม ค.ศ.2000) ส่วนสินค้าที่อัตราภาษีร้อยละ 20 หรือต่ำกว่า จะลดลงเหลือร้อยละ 0-5 ภายใน 5 ปี (1 มกราคม ค.ศ.1998) และในส่วนของสินค้าลดภาษีปกติ (normal track) ที่มีอัตราภาษีสูงกว่าร้อยละ 20 จะลดลงเหลือร้อยละ 20 ภายใน 5 ปี (1 มกราคม 1998) และเหลือร้อยละ 0-5 ในอีก 5 ปี (1 มกราคม ค.ศ.2003) ส่วนสินค้าที่มีอัตราภาษีร้อยละ 20 หรือต่ำกว่าจะลดลงเหลือร้อยละ 0-5 ภายใน 7 ปี (1 มกราคม ค.ศ.2000)

(2) ให้มีการทยอยนำสินค้าในรายการสินค้ายกเว้นชั่วคราวมาเข้าสู่รายการสินค้าที่อยู่ในแผนการลดภาษี ภายในระยะเวลา 5 ปี ซึ่งจะทำให้ต้องลดภาษีอย่างน้อยร้อยละ 20 ต่อปี โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1996

(3) ให้มีการขยายขอบเขตสินค้าภายใต้ CEPT ให้ครอบคลุมถึงสินค้าเกษตรไม่แปรรูป นอกจากนี้ ในการประชุมรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียนครั้งที่ 27 ระหว่างวันที่ 7-8 กันยายน ค.ศ. 1995 ที่ประเทศบรูไนได้มีมติให้เร่งรัดการดำเนินงานโดยขยายรายการสินค้าที่จะลดภาษีให้เหลือร้อยละ 0-5 และเพิ่มรายการที่จะลดภาษีเหลือร้อยละ 0 ให้มากที่สุดภายในปี ค.ศ.2000 อีกด้วย ¹⁰

⁹ ASEAN Secretariat, "Joint Press Statement : The 26th ASEAN Economic Ministers Meeting, Thailand, 22-23 September 1994," [cited 24 November 1999] Available from : http://www.aseansec.org/economic/eco_e26.htm ; INTERNET.

¹⁰ ASEAN Secretariat, "Joint Press Statement : The 27th ASEAN Economic Ministers Meeting, Brunei Darulsalam, 7-8 September 1995," [cited 24 November 1999] Available from : http://www.aseansec.org/economic/eco_e27.htm ; INTERNET.

3) หลักการยกเลิกมาตรการกีดกันทางการค้าอื่นๆ

ประเทศสมาชิกต้องยกเลิกข้อกีดกันทางการค้าอื่นๆที่มีไม่ใช่อาเซียนต่อสินค้าที่เข้าสู่การลดภาษี ซึ่งสินค้านี้ดังกล่าวจะไม่ถูกกีดกันทางการค้าจากมาตรการต่างๆ ดังนี้

- มาตรการจำกัดปริมาณนำเข้าส่งออก (quantitative restrictions : QRs) เช่น โควต้า ใบอนุญาตนำเข้า-ส่งออก จะต้องยกเลิกทันทีหากสมาชิกอาเซียนได้รับการลดหย่อนภาษีระหว่างกันแล้ว
- มาตรการกีดกันทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษี (non-tariff barriers : NTBs) อื่นๆ เช่น การเก็บค่าธรรมเนียมนำเข้าส่งออก เป็นต้น จะต้องยกเลิกภายในระยะเวลา 5 ปี หลังจากที่สินค้านั้นได้รับสิทธิประโยชน์ทางด้านภาษี
- มาตรการจำกัดการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ (foreign exchange restrictions) โดยประเทศสมาชิกจะได้รับการผ่อนคลายความเข้มงวดจากมาตรการดังกล่าว

4) เงื่อนไขการได้รับสิทธิประโยชน์จากเขตการค้าเสรีอาเซียน

การพิจารณาสินค้าที่ได้รับสิทธิประโยชน์จากเขตการค้าเสรีอาเซียนนั้น จะต้องเป็นรายการสินค้าที่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์แหล่งกำเนิดสินค้า คือ จะต้องมีส่วนของวัตถุดิบและต้นทุนในประเทศสมาชิกอาเซียน (ASEAN content) ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 40 และเป็นรายการสินค้าที่อยู่ในบัญชีการลดภาษีของประเทศสมาชิกอาเซียนผู้นำเข้า นอกจากนี้ ตามหลักการลดภาษีต่างตอบแทนภายใต้ CEPT นั้น ประเทศสมาชิกจะสามารถใช้สิทธิพิเศษจากการลดภาษีสินค้าใดสินค้านี้จากประเทศสมาชิกอื่น ๆ ได้ก็ต่อเมื่อได้ลดภาษีสินค้านิดเดียวกันนั้นลงเหลือร้อยละ 20 หรือต่ำกว่า และหากประเทศสมาชิกได้ลดภาษีสินค้าใดลงแล้ว แต่อัตราภาษียังคงสูงกว่าร้อยละ 20 จะใช้สิทธิพิเศษได้เฉพาะจากประเทศสมาชิกที่ลดภาษีสินค้านิดเดียวกัน แต่อัตราภาษียังคงสูงกว่า ร้อยละ 20 เท่านั้น ทั้งนี้จะไม่สามารถใช้สิทธิพิเศษจากประเทศสมาชิกที่มีอัตราภาษีร้อยละ 20 หรือต่ำกว่า

จากความพยายามในการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียนซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนเงื่อนไขระยะเวลาและขอบเขตของการดำเนินงานเพื่อเร่งรัดให้สามารถบรรลุเป้าหมายเร็วขึ้นและครอบคลุมการค้าภายในอาเซียนให้ได้มากที่สุดนั้น ได้ชี้ให้เห็นถึงการปรับนโยบายจากการส่งเสริมการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าโดยอาศัยมาตรการกีดกันทางการค้าต่างๆมาสู่แนวทางการเปิดเสรีร่วมกันในภูมิภาคมากยิ่งขึ้น และผลจากการดำเนินการเปิดเสรีทางการค้าในภูมิภาคอาเซียนนี้จะทำให้อาเซียนเป็นตลาดใหญ่ที่มีประชากรกว่า 400 ล้านคน ซึ่งไม่เพียงทำให้เกิดการขยายการผลิตและการลงทุนระหว่างกันภายในภูมิภาคเท่านั้น แต่ยังเป็นการดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศอีกด้วย

4.4 ความสำคัญของอาเซียนในฐานะฐานการผลิตของญี่ปุ่นในทศวรรษที่ 1990

การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจอุตสาหกรรมภายในของญี่ปุ่นยังดำเนินไปภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างการผลิตระดับโลกโดยมีการลงทุนทางตรงในต่างประเทศเป็นกลไกสำคัญ ซึ่งภูมิภาคสำคัญที่ญี่ปุ่นเน้นลงทุนยังคงเป็น อเมริกาเหนือ ยุโรป และเอเชีย อย่างไรก็ตาม ในขณะที่การลงทุนในอเมริกาเหนือและยุโรปซึ่งเป็นกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วมีเป้าหมายที่ตลาดภายในและการหลีกเลี่ยงมาตรการกีดกันทางการค้าต่างๆ โดยเฉพาะเมื่อมีการรวมกลุ่มเศรษฐกิจภายในภูมิภาคอย่างจริงจัง แต่ในด้านของเอเชียซึ่งประกอบด้วยประเทศกำลังพัฒนาและประเทศอุตสาหกรรมใหม่ได้มีความสำคัญต่างออกไป ซึ่งจากการสำรวจสภาพการผลิตและการแบ่งงานของอุตสาหกรรมเครื่องจักรญี่ปุ่นในภูมิภาคเอเชียในปี ค.ศ. 1994 มีการประเมินฐานะของเอเชียในยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่น พบว่า ¹¹

อันดับที่หนึ่ง	เป็นฐานการผลิตเพื่อป้อนไปยังภูมิภาคเอเชีย	93%
อันดับที่สอง	เป็นฐานส่งออกกลับไปยังญี่ปุ่น	74%
อันดับที่หนึ่ง	เป็นฐานส่งออกไปยังยุโรปและอเมริกา	56%
อันดับที่หนึ่ง	เป็นฐานผลิตชิ้นส่วน	38%

(แบบสอบถามบริษัทจำนวน 144 บริษัท และตอบได้มากกว่าหนึ่งข้อ)

จากการสำรวจได้ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มของยุทธศาสตร์ที่บริษัทญี่ปุ่นมีต่อเอเชีย 2 ประการ ดังนี้ ประการแรก บริษัทญี่ปุ่นมุ่งหวังที่จะรุกสู่ตลาดในภูมิภาคเอเชียโดยเข้ามาตั้งฐานการผลิตในแหล่งตลาด ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะบริษัทอุตสาหกรรมที่จำเป็นต้องใช้ชิ้นส่วนจำนวนมากในการผลิต เช่น รถยนต์และเครื่องใช้ไฟฟ้า ได้เข้ามาตั้งฐานการประกอบในเอเชียมานานแล้ว และเมื่อค่าเงินเยนแข็งตัวได้ทำให้การส่งออกชิ้นส่วนจากญี่ปุ่นมาประกอบในประเทศต่างๆ เริ่มมีต้นทุนสูงขึ้น ทำให้บริษัทผู้ผลิตต้องตั้งให้ผู้จัดการชิ้นส่วนที่ทำหน้าที่รับเหมาช่วงให้ในประเทศญี่ปุ่นย้ายมาผลิตชิ้นส่วนในประเทศเหล่านั้นด้วย นอกจากนี้ การเติบโตทางเศรษฐกิจและการเพิ่มขึ้นในอำนาจซื้อของเอเชียได้ทำให้เอเชียเป็นแหล่งการผลิตและแหล่งตลาดที่น่าดึงดูดสำหรับบริษัทที่มีเป้าหมายเพื่อการส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศให้เปลี่ยนไปสู่การลงทุนในเอเชียมากขึ้นอีกด้วย

ประการที่สอง คือ บริษัทญี่ปุ่นต้องการใช้ความได้เปรียบของภูมิภาคในการผลิตเพื่อเป็นฐานการส่งออก ซึ่งเหตุผลหลักของยุทธศาสตร์นี้ คือ การที่ค่าเงินเยนเพิ่มสูงขึ้นอย่างมากอันเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายฐานการผลิตในช่วงปลายทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมาเมื่อความสามารถในการแข่งขัน

¹¹ กระทรวงการต่างประเทศ, โครงการศึกษาพัฒนาอุตสาหกรรมและการลงทุนระหว่างไทย-ญี่ปุ่น : รายงานการศึกษาระดับปริญญาโท (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 8. (ัดสำเนา)

ด้านราคาของบริษัทญี่ปุ่นในตลาดต่างประเทศเริ่มลดลง และค่าเงินเยนที่เพิ่มสูงขึ้นอีกครั้งในปี ค.ศ. 1993 ยิ่งเป็นแรงกดดันให้ญี่ปุ่นเน้นการลงทุนในเอเชียเพิ่มขึ้น ประกอบกับประเทศในเอเชียต่างเร่งพัฒนา เศรษฐกิจและภาคอุตสาหกรรมให้ก้าวหน้าโดยเน้นอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกจึงมีการเปิดรับการลงทุน จากต่างประเทศอย่างมาก ทั้งมีการลดกฎเกณฑ์และใช้มาตรการจูงใจต่างๆ เพื่อดึงดูดการลงทุน อันทำให้เกิดบรรยากาศการลงทุนที่เอื้อความต้องการของบริษัทญี่ปุ่น

การปรับยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นจากการขึ้นค่าเงินเยน ความขัดแย้งกับประเทศคู่ค้าที่สำคัญ และความสามารถในการแข่งขันที่เพิ่มขึ้นของประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชียได้ทำให้ญี่ปุ่นเร่งขยาย การลงทุนในอาเซียนตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1980 ซึ่งญี่ปุ่นได้สร้างเครือข่ายการผลิตและการจัดหาชิ้น ส่วนที่จำเป็นในการผลิตภายในภูมิภาคอย่างจริงจัง ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างบริษัทแม่ในญี่ปุ่นกับ สถานการผลิตในเอเชียที่ได้ทำให้เกิดการแข่งขันกันทำระหว่างประเทศภายในบริษัทอุตสาหกรรมเดียวกัน ขึ้นในเอเชียตะวันออก โดยญี่ปุ่นทำหน้าที่เป็นผู้ส่งออกเงินทุน เทคโนโลยี สินค้าทุนและเครื่องจักรที่จำเป็น สำหรับการผลิตไปยังฐานการผลิตต่างๆ ในภูมิภาค ในขณะที่จัดตำแหน่งฐานการผลิตของญี่ปุ่นใน ประเทศอุตสาหกรรมใหม่สำหรับการผลิตที่มีมูลค่าเพิ่มสูงซึ่งเปลี่ยนไปสู่การผลิตที่เน้นการใช้เทคโนโลยี มากขึ้น ส่วนกลุ่มอาเซียนยังคงอยู่ในฐานะฐานการผลิตที่มีความได้เปรียบด้านต้นทุนค่าจ้างแรงงานเป็น สำคัญ

อย่างไรก็ตาม เมื่อค่าเงินเยนเพิ่มสูงขึ้นอีกเป็นครั้งที่สองในปี ค.ศ. 1993 ได้ทำให้บริษัทญี่ปุ่น เร่งลงทุนในเอเชียตะวันออกอีกครั้ง ซึ่งไม่เพียงแต่มีการลงทุนสร้างฐานการผลิตในอาเซียนเท่านั้น แต่ยังมี การขยายพรมแดนการลงทุนไปยังจีนและเวียดนามอีกด้วย (ตารางที่ 4-3) นอกจากนี้ บริษัทญี่ปุ่นยัง พยายามขยายฐานการผลิตในเอเชียทั้งโดยการนำกำไรที่ได้จากการดำเนินงานมาย้อนลงทุนใหม่ (reinvestment) และจากการที่สาขาการผลิตของญี่ปุ่นในประเทศอุตสาหกรรมใหม่และอาเซียนยังเริ่มทำ การลงทุนออกไปยังประเทศที่สามในภูมิภาคอีกด้วย¹² จากภาพการลงทุนที่เกิดขึ้นสามารถพิจารณาได้ ว่าเอเชียยังคงเป็นฐานการผลิตยุทธศาสตร์ของบริษัทญี่ปุ่น ซึ่งนอกจากการลงทุนในรูปแบบของการร่วม ทุน (joint venture) แล้ว บริษัทญี่ปุ่นได้มีการลงทุนรูปแบบของการควบและรวมกิจการ (merger & acquisition) ในเอเชียเพิ่มมากขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในต่างประเทศอย่างรวดเร็วเมื่อต้อง เผชิญกับแรงกดดันจากสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศและโครงสร้างภายในประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป

ในส่วนของอาเซียนซึ่งกำลังเร่งพัฒนาอุตสาหกรรมและดำเนินยุทธศาสตร์ที่เน้นการส่งออก นั้น มีความต้องการเงินลงทุนอย่างมาก ซึ่งในฐานะของประเทศกำลังพัฒนาที่อัตราการออมภายใน ประเทศต่ำจึงจำเป็นต้องอาศัยเงินทุนจากต่างชาติ ทั้งนี้เพราะการลงทุนทางตรงจากต่างประเทศไม่เพียง

¹² JETRO, "JETRO Whitepaper on International Investment 1996 : Japanese companies were pressed to further globalize," [cited 28 January 2001] Available from : <http://www.ietro.go.jp/it/e/pub/whitepaper/invest1996/inv1-5.html> ; INTERNET.

จะเป็นการเคลื่อนย้ายเงินทุนเข้าสู่ภูมิภาคเท่านั้น หากยังมีการถ่ายโอนเทคโนโลยีที่จำเป็นสำหรับการผลิตและทักษะด้านการบริหารงานตามมาอีกด้วย และแม้ว่ามูลค่าการลงทุนที่มาจากญี่ปุ่นจะลดลงเนื่องจากผลกระทบจากการล่มสลายของภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ (ค.ศ.1991-1993) แต่สัดส่วนการลงทุนภาคการผลิตของญี่ปุ่นในอาเซียนยังคงมีสัดส่วนสูงเมื่อเทียบกับมูลค่าการลงทุนรวมของญี่ปุ่นในเอเชีย ซึ่งการลงทุนของญี่ปุ่นในอาเซียนนี้มีส่วนสำคัญอย่างมากในการช่วยเร่งการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เน้นการส่งออกของประเทศในภูมิภาคซึ่งดำเนินมาต่อเนื่องตั้งแต่การปรับตัวของญี่ปุ่นหลังข้อตกลงพลาซาและยังเข้มข้นขึ้นในทศวรรษที่ 1990 นี้ จากแรงผลักดันในการปรับยุทธศาสตร์ของบริษัทญี่ปุ่นครั้งใหม่ภายใต้ยุคของความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศและโทรคมนาคมที่เอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนย้ายทุนข้ามชาติ

ตารางที่ 4-1 ทิศทางการลงทุนทางตรงในต่างประเทศของญี่ปุ่น (ค.ศ.1990-1996)

(มูลค่า : พันล้านเหรียญสหรัฐฯ)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
โลก	15,480	12,311	10,057	11,131	13,784	18,623	20,258
สหรัฐอเมริกา	6,388	5,559	3,784	4,039	4,575	7,042	8,150
ยุโรป	4,593	2,690	2,101	2,041	1,855	1,995	2,871
เอเชีย	3,068	2,928	3,104	3,659	5,181	8,058	6,628
- ประเทศ NIES	805	640	439	736	847	1,186	1,235
- อาเซียน (4)	2,028	1,945	1,808	1,474	2,241	3,096	3,155
- จีน	161	309	650	1,377	1,853	3,480	1,804

ที่มา : ปรับปรุงจาก JETRO, "JETRO Whitepaper on International Investment 1997 : Trends in Shares of Japan's Foreign Direct Investment Outflow," [cited 20 November 1999] Available from : <http://www.jetro.go.jp/it/e/pub/whitepaper/invest1997/inv1-3.html> ; INTERNET และ JETRO, "JETRO Whitepaper on International Investment 1998 : Trends in Japan's FDI Outflow," [cited 20 November 1999] Available from : <http://www.jetro.go.jp/it/e/pub/whitepaper/invest1998/f32.html> ; INTERNET

นอกจากนี้ การลงทุนทางตรงของญี่ปุ่นยังส่งผลถึงโครงสร้างการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับอาเซียนอีกด้วย เมื่อประเทศอาเซียนมุ่งสู่ยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อส่งออก แต่ยังคงขาดแคลนสินค้าทุนและสินค้าขั้นกลางที่จำเป็นต่อการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ได้ทำให้ประเทศเหล่านี้นำเข้าสินค้านี้จากญี่ปุ่นเพื่อการผลิตและการส่งออก ดังนั้นจึงทำให้การค้าระหว่างญี่ปุ่นและอาเซียนขยายตัวอย่างมาก ซึ่งจากปี ค.ศ.1987-1995 การค้าของญี่ปุ่นกับอาเซียนเพิ่มขึ้นในด้านการส่งออกถึง 5 เท่า และการนำเข้าเพิ่มขึ้น

ประมาณ 2.5 เท่า ซึ่งการเติบโตของการส่งออกจากญี่ปุ่นมายังอาเซียนเน้นในกลุ่มสินค้าทุนและเครื่องจักรเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของบริษัทญี่ปุ่นในภูมิภาคนี้เป็นหลัก ในส่วนของการนำเข้าของญี่ปุ่นจากอาเซียนนั้นเริ่มมีการในด้านโครงสร้างของสินค้า กล่าวคือ ญี่ปุ่นมีการนำเข้าสินค้าอุตสาหกรรมจากอาเซียนเพิ่มขึ้นในลักษณะของการนำเข้าสินค้าจากบริษัทสาขาของญี่ปุ่นในอาเซียน (reversed imports) ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบริษัทญี่ปุ่นที่เผชิญกับปัญหาเงินเยนแข็งค่าขึ้นทำให้บริษัทญี่ปุ่นกระจายกระบวนการผลิตไปยังแหล่งผลิตที่มีความได้เปรียบในเอเชียตะวันออก และเมื่อค่าเงินเยนลดลงในช่วงปี ค.ศ. 1996 ได้ทำให้มูลค่าการนำเข้าสินค้าของญี่ปุ่นเพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากราคาสินค้าเพิ่มขึ้นโดยเปรียบเทียบ แต่กลับไม่ส่งผลต่อการส่งออกสินค้าของญี่ปุ่นมากนักเนื่องจากญี่ปุ่นหันมาเน้นการผลิตสินค้ามูลค่าเพิ่มสูงในประเทศและย้ายการผลิตสินค้ามูลค่าเพิ่มต่ำไปยังต่างประเทศ ซึ่งสินค้าทุนที่ญี่ปุ่นส่งออกมีความยืดหยุ่นต่อราคาต่ำ ดังนั้น การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของราคาจากความผันผวนของค่าเงินเยนจึงไม่ส่งผลต่อปริมาณการส่งออกมากนัก

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาของกระทรวงการค้าและอุตสาหกรรมระหว่างประเทศในปี ค.ศ. 1995 พบว่า บริษัทญี่ปุ่นที่ดำเนินงานในสี่ประเทศอาเซียนมีการพึ่งพาการนำเข้าจากญี่ปุ่นน้อยลงเรื่อยๆ โดยมีการจัดหาจากภายในประเทศที่เข้ามาลงทุนและจากแหล่งจัดหาในอาเซียนมากขึ้น รวมทั้ง ยังมีการจัดหาขายออกไปในระดับโลกอีกด้วย (ตารางที่ 4-2) ซึ่งสอดคล้องกับการสำรวจของ JETRO ในปี ค.ศ. 1994 ที่ชี้ว่าบริษัทญี่ปุ่นมีการจัดหาจากในแหล่งผลิตมากขึ้นในอนาคต (ตารางที่ 4-3)

โดยทั่วไปแล้ว การจัดหาชิ้นส่วนในประเทศที่เป็นแหล่งผลิตเพิ่มมากขึ้นสามารถทำได้ใน 3 รูปแบบ คือ โดยการซื้อจากผู้จัดหาในประเทศนั้นๆมากขึ้น หรือโดยการผลิตเองเพิ่มขึ้น (in-house production) หรือโดยการดึงผู้จัดหาชิ้นส่วนจากญี่ปุ่นให้เข้ามาลงทุนในแหล่งผลิตนั้นๆมากขึ้น ซึ่งจากการสำรวจของ JETRO ที่กล่าวถึงข้างต้นพบว่า บริษัทญี่ปุ่นที่ตอบแบบสอบถามเลือกใช้วิธีการซื้อจากผู้จัดหาชิ้นส่วนในประเทศที่เข้ามาลงทุนเป็นอันดับแรก และตามมาด้วยการผลิตเอง แล้วจึงเลือกที่จะดึงผู้จัดหาชิ้นส่วนจากญี่ปุ่นให้เข้ามาลงทุนในแหล่งผลิตนั้นๆ¹³ อย่างไรก็ตาม การจัดหาของบริษัทญี่ปุ่นจากผู้จัดหาในประเทศแหล่งผลิตที่เป็นทางเลือกแรกนี้ได้หมายความรวมถึงบริษัทที่ประกอบกิจการร่วมกับญี่ปุ่นที่ได้ดำเนินการอยู่ในประเทศเจ้าบ้านแล้วด้วย ซึ่งหมายถึงผู้ผลิตชิ้นส่วนของญี่ปุ่นได้เข้ามาสร้างฐานการผลิตในภูมิภาคนี้อย่างเข้มแข็งแล้วในทศวรรษที่ 1990

¹³ Susumu Watanabe, "Promotion of Parts&Component manufacturing in ASEAN Countries : The Role of Japan," Paper presented at the Conference on Japan's Role in the Development of Support Industry in ASEAN Countries, Institute of East Asian Studies, Thammasat University, Bangkok, 9-10 May 1996.

ตารางที่ 4-2 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการชิ้นส่วนโดยผู้ผลิตญี่ปุ่นที่ทำงานในสี่ประเทศอาเซียน
1985-1995 (%ของการตอบ)

ที่ตั้ง	ปี (จำนวนผู้ตอบ)	แหล่งของการจัดหา					
		ญี่ปุ่น	ประเทศเจ้าบ้าน		อาเซียน		อื่นๆ
			ญี่ปุ่น	เจ้าบ้าน	ญี่ปุ่น	เจ้าบ้าน	
อินโดนีเซีย	1985 (30)	90.0	33.3	40.0	16.7	03.3	30.0
	1989(39)	79.5	38.5	43.6	20.5	12.88	33.3
	1995(58)	74.1	44.8	46.6	24.1	10.3	32.8
มาเลเซีย	1985(32)	100.0	34.4	37.5	9.4	03.1	25.0
	1989(48)	85.4	31.3	41.7	14.6	06.3	33.3
	1995(69)	73.9	44.9	55.1	11.6	14.5	40.6
ไทย	1985(28)	85.7	42.9	60.7	17.9	03.6	17.7
	1989(58)	74.1	48.3	50.0	15.5	03.4	13.8
	1995(86)	67.4	40.7	55.8	19.8	11.6	22.4
ฟิลิปปินส์	1985(13)	92.3	32.1	61.5	15.4	--	38.5
	1989(20)	90.0	15.0	50.0	15.0	05.0	40.0
	1995(29)	72.4	24.1	58.6	17.2	06.9	41.4

ที่มา : MITI : Chiiki Keizai Togo Chosa (ศึกษาเรื่อง regionalization of Asian economies, 1996) อ้างจาก Susumu Watanabe, "Promotion of Parts&Component manufacturing in ASEAN Countries : The Role of Japan," In The Conference on Japan's Role in the Development of Support Industry in ASEAN Countries. Institute of East Asian Studies, Thammasat University in Bangkok, 9-10 May 1996,p.6.

การจัดการชิ้นส่วนและส่วนประกอบในการผลิตถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากทั้งกับประเทศผู้ลงทุนและกับประเทศเจ้าบ้าน กล่าวคือ การจัดหาชิ้นส่วนจากแหล่งผลิตที่มีคุณภาพและมีความได้เปรียบด้านต้นทุนจะมีผลอย่างสำคัญต่อความสามารถในการแข่งขันของสินค้า และสำหรับประเทศเจ้าบ้านนั้นต่างต้องการให้มีการจัดหาชิ้นส่วนจากภายในประเทศในระดับสูงเพื่อส่งเสริมการอุตสาหกรรมสนับสนุนภายในประเทศให้เข้มแข็งจากการถ่ายโอนเทคโนโลยีการผลิตที่ก้าวหน้าจากประเทศผู้ลงทุน รวมทั้งยังช่วยลดการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศอีกด้วย ดังนั้น การสร้างฐานการผลิตชิ้นส่วนที่มีความสามารถในการแข่งขันจึงเป็นเป้าหมายของทั้งญี่ปุ่นและอาเซียน ในฐานะประเทศผู้ลงทุนและประเทศผู้รับทุนดังกล่าว

ตารางที่ 4-3 แหล่งการจัดหาชิ้นส่วนให้กับบริษัทที่ประกอบกิจการร่วมกับญี่ปุ่นในสี่ประเทศอาเซียน

(% มูลค่ารวมของการจัดหาชิ้นส่วน)

แหล่งจัดหา	ที่ตั้งของบริษัท			
	อินโดนีเซีย	มาเลเซีย	ฟิลิปปินส์	ไทย
	(174)	(254)	(80)	(282)
<u>สัดส่วนมูลค่าการจัดหาในปี 1994</u>				
ท้องถิ่น	45.2	36.1	23.7	44.2
ญี่ปุ่น	39.5	43.8	61.5	42.2
ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (3)	4.6	6.7	7.3	4.4
อาเซียน (5)	5.0	8.9	4.9	4.8
<u>ในอนาคต (% ของการตอบทั้งหมด)</u>				
จัดหาในท้องถิ่นเพิ่มขึ้น	77.9	77.6	66.2	85.0
นำเข้าจากญี่ปุ่นเพิ่มขึ้น	5.1	3.2	8.8	2.6
นำเข้าจากที่อื่นๆเพิ่มขึ้น	32.1	33.2	48.5	27.8

หมายเหตุ : 1. ตัวเลขในวงเล็บแสดงจำนวนบริษัทที่ทำการสำรวจ

2. การสำรวจนี้สังคไปรรวมอยู่ในอาเซียน

ที่มา : JETRO : Servey on Japanese manufacturers operating in the ASEAN region 1994 อ้างจาก Susumu Watanabe, "Promotion of Parts&Component manufacturing in ASEAN Countries : The Role of Japan", p.7.

จากการที่บริษัทญี่ปุ่นพิจารณาการจัดหาชิ้นส่วนจากภายในประเทศอาเซียนมากขึ้นนี้ ได้นำไปสู่การพิจารณาถึงขนาดตลาดท้องถิ่นซึ่งเป็นปัญหาที่ผู้รับเหมาช่วงการผลิตในอาเซียนต้องเผชิญ ทั้งนี้ เพราะตลาดภายในแต่ละประเทศอาเซียนยังคงมีขนาดเล็กโดยเปรียบเทียบซึ่งไม่เป็นผลดีต่อการลงทุนในการผลิตชิ้นส่วนทดแทนการนำเข้า ดังนั้นประเทศอาเซียนจึงมีการริเริ่มโครงการแลกเปลี่ยนผลิตในระดับภูมิภาคเพื่อขยายตลาดให้มีขนาดใหญ่ขึ้นในหลายโครงการที่ผ่านมา และในทศวรรษที่ 1990 นี้ ได้เกิดความพยายามในการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียนขึ้นโดยมุ่งหวังในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของอาเซียนในระดับโลกด้วยการลดและยกเลิกอุปสรรคทางการค้าทั้งในรูปของภาษีและมิใช่ภาษี เพื่อให้อาเซียนเป็นตลาดใหญ่ที่ประเทศผู้ลงทุนสามารถใช้ประโยชน์จากการประหยัดในขนาดการผลิตอันเป็นสิ่งจูงใจให้มีการลงทุนในอาเซียนมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมสนับสนุนและการขยายการค้าภายในภูมิภาคต่อไปอีกด้วย อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจของ JETRO ในปี ค.ศ. 1994 นี้ ให้ความสอดคล้องกันกับวัตถุประสงค์ของอาเซียนว่า ในกลุ่มของบริษัทที่มีความคาดหวังในทางบวกต่อเขต

การค้าเสรีอาเซียนได้ให้เหตุผลในเรื่องการลดต้นทุนและการเพิ่มโอกาสในการจัดหาชิ้นส่วนจากภายในภูมิภาคเป็นส่วนใหญ่ (ตารางที่ 4-4)

ตารางที่ 4-4 ความคาดหวังในเรื่อง AFTA ของบริษัทที่ประกอบกิจการร่วมกับญี่ปุ่น, ปลายปี 1994

	จำนวนบริษัท	ร้อยละ
บริษัทตัวอย่าง	790	100
ความคาดหวังในทางบวก	288	36.5 (100)
1. การลดต้นทุน	148	51.4
2. การจัดหาชิ้นส่วนภายในอาเซียน	132	45.8
3. การแลกเปลี่ยนผลิตรด้านอุตสาหกรรม	111	38.5
4. การใช้ประโยชน์จาก GSP	97	32.6
5. การผลิตขนาดใหญ่	67	23.3
6. การพัฒนาอุตสาหกรรมสนับสนุน	52	18.1
ไม่คาดหวัง	91	11.5
ไม่รู้เรื่อง	373	47.2

ที่มา : JETRO 1995 Report, various parts อ้างจาก Susumu Watanabe, "Promotion of Parts&Component manufacturing in ASEAN Countries : The Role of Japan", p.11.

จากการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงในสภาพเศรษฐกิจของญี่ปุ่นและการจัดตั้งความร่วมมือทางเศรษฐกิจในรูปของเขตการค้าเสรีอาเซียนซึ่งส่งผลถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างญี่ปุ่นกับอาเซียนดังที่ได้กล่าวข้างต้นนั้น ถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่มีผลต่อเครือข่ายการผลิตรถยนต์ของญี่ปุ่นในอาเซียนที่มีการพัฒนาต่อเนื่องมาจากปลายทศวรรษที่ 1980 ซึ่งจะได้พิจารณาในส่วนต่อไป

4.5 เครือข่ายการผลิตรถยนต์ของญี่ปุ่นในอาเซียนภายใต้เขตการค้าเสรีอาเซียน

จากการดำเนินยุทธศาสตร์สร้างเครือข่ายการผลิตระดับโลกของผู้ผลิตรถยนต์ญี่ปุ่นที่มีศูนย์กลางการผลิตกระจายตามภูมิภาคสำคัญนั้น ในส่วนของการดำเนินงานในอาเซียนซึ่งเป็นฐานการผลิตที่สำคัญของญี่ปุ่นในเอเชียได้รับการสนับสนุนจากนโยบายของประเทศอาเซียนเพื่อส่งเสริมฐานะของภูมิภาคให้เอื้ออำนวยต่อการลงทุนผลิตที่มีความได้เปรียบด้านต้นทุนในรูปแบบของโครงการแบ่งผลิตรทางด้านอุตสาหกรรมระหว่างกันหลายโครงการ แต่ในทศวรรษที่ 1990 อาเซียนได้ริเริ่มจัดตั้งเขตการค้า

เสรีอาเซียนซึ่งเปิดโอกาสในการลดภาษีระหว่างกันในวงกว้างย่อมส่งผลกระทบต่อโครงการที่ได้ดำเนินมาแล้ว ดังนี้

1) ผลของเขตการค้าเสรีอาเซียนต่อโครงการแลกเปลี่ยนผลิตในอุตสาหกรรมรถยนต์

แม้ว่าแนวโน้มการขยายบทบาทของบริษัทญี่ปุ่นเข้าสู่อาเซียนที่เกิดขึ้นจะมีเหตุผลหลักอยู่ที่การปรับตัวของบริษัทต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกและในโครงสร้างของอุตสาหกรรมภายในญี่ปุ่นเอง แต่ความพยายามในการสร้างโครงการความร่วมมือระดับภูมิภาคที่ประเทศอาเซียนมุ่งหวังให้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาอุตสาหกรรมรถยนต์อาเซียนร่วมกันในระดับภูมิภาคนั้น ถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการผลิตรถยนต์ของญี่ปุ่นในอาเซียนอีกทางหนึ่ง ซึ่งจากการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียนที่มีเป้าหมายให้ประเทศสมาชิกลดภาษีระหว่างกันนั้น กลับไม่ได้บรรลุขยานยนต์และชิ้นส่วนยานยนต์ไว้ในมาตรการลดภาษีของ CEPT ไม่ว่าในกลุ่มสินค้าแรงลดภาษีหรือกลุ่มสินค้าที่ลดภาษีปกติ แต่ประเทศสมาชิกอาเซียนได้นำยานยนต์และชิ้นส่วนยานยนต์จัดอยู่ในรายการยกเว้นภาษีชั่วคราว เนื่องจากเป็นสินค้าที่แต่ละประเทศสมาชิกยังไม่พร้อมจะนำเข้ารายการลดภาษีในทันที อย่างไรก็ตาม จากการประชุมรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียนครั้งที่ 26 เพื่อเร่งรัดการดำเนินงานของเขตการค้าเสรีอาเซียนได้มีมติให้มีการทยอยนำสินค้าในรายการสินค้ายกเว้นชั่วคราวมาเข้าสู่รายการสินค้าที่อยู่ในแผนการลดภาษีภายในระยะเวลา 5 ปี ซึ่งจะทำให้ต้องลดภาษีอย่างน้อยร้อยละ 20 ต่อปี โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1996 และจากมติดังกล่าวได้ผลให้ยานยนต์และชิ้นส่วนยานยนต์ต้องถูกนำเข้าสู่รายการลดภาษีของ CEPT ด้วยเช่นกัน ซึ่งในส่วนนี้จะส่งผลกระทบต่อ การดำเนินการแลกเปลี่ยนผลิตชิ้นส่วนระหว่างกันภายใต้โครงการแบ่งผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ภายใต้ยี่ห้อเดียวกัน (BBC) ที่มีการดำเนินงานก่อนเขตการค้าเสรีอาเซียน

ข้อตกลงเขตการค้าเสรีอาเซียนมีผลกระทบต่อ การดำเนินการแลกเปลี่ยนผลิตชิ้นส่วนระหว่างกันภายใต้โครงการแบ่งผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ภายใต้ยี่ห้อเดียวกันเนื่องจากในช่วงแรกเมื่อชิ้นส่วนรถยนต์ที่มีการแลกเปลี่ยนกันภายใต้โครงการ BBC ยังอยู่ในการยกเว้นภาษีชั่วคราว จะทำให้ข้อตกลง AFTA จึงยังไม่มีผลกระทบต่อสิทธิประโยชน์ต่างๆที่บริษัทเอกชนที่เข้าร่วมโครงการ BBC จะได้รับ แต่เมื่อมีการทยอยนำชิ้นส่วนรถยนต์เข้าสู่แผนการลดภาษีตั้งแต่ 1 มกราคม ค.ศ. 1996 จะมีผลให้สิทธิประโยชน์ในการได้รับลดหย่อนภาษีอย่างน้อยร้อยละ 50 ที่บริษัทซึ่งเข้าร่วมโครงการ BBC ได้รับอาจจะเท่ากับหรือน้อยกว่าสิทธิประโยชน์ที่ประเทศสมาชิกให้แก่กันตามกรอบของ CEPT ซึ่งจะลดภาษีให้เหลือร้อยละ 0-5 และจากเหตุผลดังกล่าวนี้ได้ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างโครงการลดภาษีของ CEPT กับโครงการ BBC เพราะหากสิทธิประโยชน์ที่ผู้เข้าร่วมโครงการ BBC ได้รับน้อยกว่าการลดภาษีในกรอบของ CEPT แล้ว ย่อมทำให้โครงการ BBC ไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ 5 ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1995 ณ กรุงเทพฯ ได้มีมติให้สร้างความร่วมมือทางด้านอุตสาหกรรมซึ่งอยู่บนหลักการของ CEPT ขึ้นโดยมีการพัฒนาความร่วมมือกับภาคเอกชน ซึ่งโครงการใหม่นี้จะส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยี

และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น¹⁴ และจากมติดังกล่าวได้นำไปสู่การลงนามในความตกลงจัดตั้งโครงการความร่วมมือด้านอุตสาหกรรมของอาเซียน (ASEAN Industrial Cooperation Scheme : AICO) ขึ้นในวันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 1996

2) โครงการความร่วมมือด้านอุตสาหกรรมของอาเซียน (AICO)

จากความพยายามในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางด้านอุตสาหกรรมของอาเซียนเพื่อรักษาความสำคัญในฐานะที่เป็นภูมิภาคที่เหมาะสมสำหรับการลงทุนและการเป็นฐานการผลิตระดับโลกนั้น ได้ทำให้ประเทศอาเซียนเริ่มพิจารณาความร่วมมือระหว่างประเทศด้านอุตสาหกรรมในรูปแบบใหม่เพื่อแทนที่โครงการร่วมลงทุนอุตสาหกรรมอาเซียน (AIJV) และโครงการแบ่งผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ภายใต้ยี่ห้อเดียวกัน (BBC) ซึ่งได้รับผลกระทบจากมาตรการลดภาษีภายใต้กรอบของเขตการค้าเสรีอาเซียน โดยโครงการความร่วมมือด้านอุตสาหกรรมของอาเซียน (AICO) ที่เกิดขึ้นนี้ยังคงสิทธิประโยชน์ลักษณะเดียวกันกับโครงการเดิม แต่ได้เพิ่มมาตรการจูงใจทางด้านภาษีและมิใช่ภาษีให้สอดคล้องกับการลดภาษีตาม CEPT ซึ่งวัตถุประสงค์ที่สำคัญของโครงการ AICO คือ เพื่อส่งเสริมการลงทุนทั้งจากภายในภูมิภาคและแหล่งภายนอกในอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีเป็นฐานการผลิต โดยมุ่งส่งเสริมการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมของอาเซียนบนหลักการของการแบ่งผลิตวัตถุดิบและชิ้นส่วนต่างๆตามความสามารถและความถนัดเฉพาะของแต่ละประเทศ แล้วนำมาแลกเปลี่ยนกันเพื่อปรับปรุงขนาดการผลิตให้เกิดความประหยัดอันนำไปสู่การสร้างความสามารถในการแข่งขันร่วมกัน ซึ่งในโครงการดังกล่าวนี้ยังมุ่งให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย¹⁵

หลักในการดำเนินงานของโครงการ AICO เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการผลิตด้านอุตสาหกรรมร่วมกันระหว่างบริษัทที่มีฐานอยู่ในอาเซียนนั้น ได้กำหนดให้มีประเทศสมาชิกเข้าร่วมอย่างน้อย 2 ประเทศ โดยแต่ละประเทศจะต้องมีบริษัทเข้าร่วมโครงการอย่างน้อย 1 บริษัท (ซึ่งภายใต้โครงการนี้ยังสามารถมีบริษัทที่เข้าร่วมมากกว่า 1 รายในแต่ละประเทศและมีประเทศที่เข้าร่วมโครงการมากกว่า 2 ประเทศได้) ซึ่งบริษัทที่เข้าร่วมโครงการจะต้องเป็นบริษัทที่มีการจดทะเบียนและดำเนินการอยู่แล้วในอาเซียนหรือเป็นบริษัทที่ร่วมกันจัดตั้งขึ้นใหม่ในอาเซียนและมีสัดส่วนการถือหุ้นของคนในชาติอาเซียนร้อยละ 30 โดยบริษัทที่เข้าร่วมโครงการจะได้รับสิทธิพิเศษด้านภาษีศุลกากรในอัตราร้อยละ 0-5 ซึ่งไม่เพียงแต่จะเอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนย้ายสินค้าระหว่างบริษัทและประเทศที่เข้าร่วมโครงการเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรร่วมกันและการแบ่งผลิตในอุตสาหกรรมอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย และในส่วนของสิทธิประโยชน์จากโครงการ AICO นอกเหนือจากการลดภาษี คือ สินค้าที่ผลิตจากบริษัทที่เข้าร่วม

¹⁴ ASEAN Secretariat, "Bangkok Summit Declaration of 1995," [cited 28 January 2001] Available from : <http://www.aseansec.org/summit/5th/summit5.htm> : INTERNET

¹⁵ ASEAN Secretariat, ASEAN Standing Committee : Annual Report 96/97 (Jakarta : ASEAN Secretariat, 1998),p.33.

โครงการจะได้รับการพิจารณาเป็นสินค้าที่ผลิตภายในประเทศ และได้รับสิทธิพิเศษอื่นๆตามที่ประเทศสมาชิกที่เข้าร่วมได้กำหนดไว้ รวมทั้งจะไม่ถูกจำกัดด้วยระบบโควต้าหรือมาตรการกีดกันทางการค้าที่มีใช้ภายในอีกด้วย¹⁶

โดยภาพรวมของโครงการสามารถพิจารณาได้ว่า AICO เป็นมาตรการเสริมของ AFTA ที่ส่งเสริมการแบ่งผลผลิตโดยให้การสนับสนุนด้านการลดภาษีนำเข้าแก่วัตถุดิบและชิ้นส่วนต่างๆทันทีในอัตราร้อยละ 0-5 โดยไม่ต้องรอจนถึงกำหนดเวลาสุดท้ายของ AFTA ซึ่งการขออนุมัติสิทธิพิเศษภายใต้โครงการ AICO มีความคืบหน้าอย่างมาก โดยรายการสินค้าส่วนใหญ่ของโครงการอยู่ในกลุ่มของอุตสาหกรรมรถยนต์ ซึ่งผู้ผลิตรถยนต์และผู้ผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ของญี่ปุ่นได้เข้าร่วมในโครงการดังกล่าวนี้อย่างจริงจัง (ภาคผนวก ง.)

3) บทบาทของบริษัทรถยนต์ญี่ปุ่นในอาเซียน

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของบริษัทผู้ผลิตรถยนต์ต่างชาติที่เข้ามาดำเนินงานในอาเซียนนั้น บริษัทรถยนต์ญี่ปุ่นถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการผลักดันความพยายามสร้างบูรณาการทางการผลิตในอาเซียนอย่างจริงจัง เนื่องจากญี่ปุ่นมีฐานการดำเนินงานที่เข้มแข็งและมีส่วนแบ่งการตลาดในภูมิภาคนี้เหนือกว่าผู้ผลิตรถยนต์ชาติอื่นๆอย่างชัดเจน ซึ่งความพยายามหนึ่งของบริษัทญี่ปุ่นเพื่อตั้งให้อุตสาหกรรมรถยนต์อาเซียนมีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็ง คือ การฟื้นฟูสมาพันธ์ยานยนต์อาเซียน (ASEAN Automotive Federation – AAF) ให้กลับขึ้นมาใหม่ในปี ค.ศ.1996 หลังจากที่ถูกยกเลิกไปในทศวรรษที่ 1980 ซึ่งกลุ่มบริษัทญี่ปุ่นสามารถผลักดันจนประสบความสำเร็จโดยผู้บริหารระดับสูงของ Toyota ประเทศไทย และ Mitsubishi Motors อินโดนีเซียได้รับตำแหน่งเป็นประธานสมาพันธ์ที่เกิดขึ้นใหม่ในครั้งนี้ และมีผลทำให้บริษัทผู้ผลิตรถยนต์ของญี่ปุ่นมีอิทธิพลต่องานของสมาพันธ์ยานยนต์อาเซียนซึ่งทำหน้าที่เป็นกลุ่มกดดันที่มีศักยภาพในอุตสาหกรรมรถยนต์ของอาเซียนอีกด้วย¹⁷

นอกเหนือจากการมีส่วนส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มในอุตสาหกรรมรถยนต์อาเซียนแล้ว บริษัทญี่ปุ่นยังมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมอุตสาหกรรมสนับสนุนในอาเซียนอย่างมากอีกด้วย ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากแนวทางหลัก 2 ประการ คือ¹⁸

¹⁶ ASEAN Secretariat, "ASEAN Industrial Cooperation Scheme," [cited 28 January 2001] Available from : http://www.aseansec.org/economic/eco_aico.htm: INTERNET.

¹⁷ Jochen Legewie, The Political Economy of Industrial Integration in ASEAN : The Role of Japanese Companies, p.221.

¹⁸ Susumu Watanabe, "Promotion of Parts&Component manufacturing in ASEAN Countries : The Role of Japan," In The Conference on Japan's Role in the Development of Support Industry in ASEAN Countries.p.2.

(1) การส่งเสริมอุตสาหกรรมสนับสนุนโดยการเพิ่มความต้องการซื้อชิ้นส่วนและส่วนประกอบจากประเทศอาเซียน ซึ่งในแนวทางนี้สามารถทำได้โดยนำเข้าสินค้าที่ผลิตจากอาเซียนมากขึ้น หรือโดยการขยายการจัดหาชิ้นส่วนของบริษัทญี่ปุ่นที่ดำเนินงานในภูมิภาคนี้เพิ่มขึ้นซึ่งอาจเป็นผลมาจากการขยายขนาดการผลิตหรือการเพิ่มอัตราการใช้ชิ้นส่วนในประเทศให้มากขึ้น

(2) การส่งเสริมอุตสาหกรรมสนับสนุนโดยการช่วยเหลือให้มีการขยายความสามารถในการจัดหาชิ้นส่วนของอาเซียน ซึ่งในแนวทางนี้สามารถทำได้โดยการเพิ่มการลงทุนทางตรงในอุตสาหกรรมเหล่านั้นหรือโดยให้ความช่วยเหลือทางด้านเทคโนโลยีแก่ผู้ผลิตในอาเซียน

เมื่อพิจารณาจากความต้องการของบริษัทญี่ปุ่นที่เข้ามาลงทุนในอาเซียนที่ต้องการหาแหล่งการผลิตใหม่ที่มีต้นทุนต่ำ ในขณะที่เดียวกันยังจำเป็นต้องคงคุณภาพและเป็นไปตามระบบการผลิตแบบญี่ปุ่นเอาไว้ นั่น บริษัทญี่ปุ่นจึงมีแนวโน้มที่จะใช้แนวทางการสร้างฐานการผลิตชิ้นส่วนโดยทำการลงทุนในอุตสาหกรรมเหล่านั้นเพื่อขยายความสามารถในการจัดหาชิ้นส่วนในอาเซียน ซึ่งในส่วนนี้จะมีผลสำคัญต่อการถ่ายโอนเทคโนโลยีมาสู่อาเซียน และในแนวทางดังกล่าวยังเป็นความคาดหวังของประเทศผู้รับทุนโดยทั่วไปรวมทั้งอาเซียนเองที่ต้องการเร่งพัฒนามากกว่าการเป็นแหล่งผลิตที่เน้นการใช้แรงงานเพียงอย่างเดียว

ในส่วนของเครือข่ายการผลิตรถยนต์ของญี่ปุ่นในอาเซียนซึ่งมีการสร้างฐานการจัดหาชิ้นส่วนภายในภูมิภาคจากการปรับตัวของบริษัทอุตสาหกรรมรถยนต์ญี่ปุ่นตั้งแต่หลังการขึ้นค่าเงินเยนในปลายทศวรรษที่ 1980 และยังได้รับประโยชน์จากนโยบายของประเทศอาเซียนที่ริเริ่มโครงการแบ่งผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ภายใต้ชื่อเดียวกัน (BBC) ที่ถือได้ว่าเป็นโครงการอุตสาหกรรมที่มีผลสำเร็จอย่างมากเนื่องจากสอดคล้องกับความต้องการของภาคธุรกิจ ซึ่งจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมาจนถึงทศวรรษที่ 1990 ได้มีการสร้างฐานการผลิตและการถ่ายโอนเทคโนโลยีจากผู้ผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ของญี่ปุ่นมาสู่ผู้ผลิตชิ้นส่วนภายในภูมิภาคอาเซียนมากขึ้นอย่างชัดเจน (ตารางที่ 4-5)

นอกจากนี้ ข้อมูลของสมาคมอุตสาหกรรมชิ้นส่วนรถยนต์ญี่ปุ่นได้ชี้ให้เห็นว่าการลงทุนผลิตและการถ่ายโอนเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการผลิตชิ้นส่วนรถยนต์จากญี่ปุ่นสู่อาเซียนได้มีความก้าวหน้าไปสู่ชิ้นส่วนที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น เช่น ชิ้นส่วนเครื่องยนต์ อุปกรณ์ควบคุมการขับเคลื่อน รวมถึงอุปกรณ์ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ (ตารางที่ 4-6) ซึ่งหมายความว่าถึงการสร้างภูมิภาคอาเซียนให้เป็นแหล่งผลิตที่มีความสามารถในการจัดหาชิ้นส่วนและส่วนประกอบรถยนต์ภายในอาเซียนเองเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

ตารางที่ 4-5 ฐานการผลิตและสัญญาการถ่ายโอนเทคโนโลยีของผู้ผลิตชิ้นส่วนรถยนต์
ในสี่ประเทศอาเซียน (จำนวนราย)

	ปีที่ก่อตั้ง						รวม
	จนถึง 1970	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95	
<u>ฐานการผลิต</u>	11	20	19	18	74	45	187
อินโดนีเซีย	-	6	9	3	15	10	43
มาเลเซีย	1	2	4	10	14	6	37
ฟิลิปปินส์	-	1	1	1	9	7	19
ไทย	10	11	5	4	36	22	88
<u>การถ่ายโอนเทคโนโลยี</u>	1	3	4	18	45	69	142
อินโดนีเซีย	-	-	2	8	10	11	31
มาเลเซีย	-	-	1	3	14	28	47
ฟิลิปปินส์	-	1	-	1	5	2	10
ไทย	1	2	1	6	16	28	54

ที่มา : Japan Auto Parts Industries Association (JAPIA) อ้างจาก Susumu Watanabe, "Promotion of Parts & Component manufacturing in ASEAN Countries : The Role of Japan", p.9.

ความพยายามในการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการผลิตในภูมิภาคอาเซียนให้เข้มแข็งยังเกิดขึ้นในรูปของการจัดตั้งสมาคมความร่วมมือ (Cooperation Club) ของบริษัทรถยนต์ญี่ปุ่นขึ้นภายในแต่ละประเทศอีกด้วย ซึ่งเป็นความพยายามของผู้ผลิตรถยนต์ที่จะปรับปรุงมาตรฐานด้านเทคนิคและเชื่อมประสานการทำงานของผู้จัดหาชิ้นส่วนภายในประเทศแหล่งผลิตเข้าด้วยกัน นอกจากนี้บริษัทญี่ปุ่นจะมีความพยายามปรับปรุงความสามารถในการผลิตของผู้ผลิตชิ้นส่วนที่ทำหน้าที่รับเหมาช่วงการผลิตแล้ว บริษัทที่ประกอบกิจการร่วมกับญี่ปุ่นยังได้ส่งเสริมอุตสาหกรรมชิ้นส่วนในประเทศแหล่งผลิตด้วยการสนับสนุนการพัฒนาด้านทรัพยากรบุคคล โดยมีการจัดฝึกอบรมเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมของบริษัทและการดำเนินงานตลอดสายการผลิตตามระบบการผลิตของญี่ปุ่นทั้งจากการฝึกอบรมในญี่ปุ่นและการฝึกอบรมโดยผู้สอนที่มาจากญี่ปุ่น ซึ่งบางส่วนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและกึ่งราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency : JICA) และสมาคมเพื่อการศึกษาด้านเทคนิคในต่างประเทศ (Association for Oversea Technical Scholarship : AOTS) เป็นต้น¹⁹

¹⁹ Ibid., p.13.

ตารางที่ 4-6 ชิ้นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนทางตรงของผู้ผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ญี่ปุ่น และ/หรือ
การถ่ายโอนเทคโนโลยีไปยังสี่ประเทศอาเซียนในปลายปี 1993

(จำนวนชิ้นส่วน)

	อินโดนีเซีย	มาเลเซีย	ฟิลิปปินส์	ไทย
1. ชิ้นส่วนเครื่องยนต์	21	9	1	37
2. ชิ้นส่วนไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์	20	15	12	21
3. อุปกรณ์การขับเคลื่อน	21	4	2	22
4. อุปกรณ์ควบคุม	14	9	2	12
5. ชิ้นส่วนตัวถัง	8	17	3	14
6. เครื่องปรับอากาศ, อุปกรณ์ AV	4	10	5	8
อื่นๆ	7	4	2	16
ชิ้นส่วนรถจักรยานยนต์	4	7	-	12
รวม	99	75	27	142

ที่มา : Japan Auto Parts Industries Association (JAPIA) อ้างจาก Susumu Watanabe,

"Promotion of Parts & Component manufacturing in ASEAN Countries : The Role of Japan", p.9.

นอกเหนือจากการส่งเสริมฐานการผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ในระดับบริษัทที่เกิดขึ้นแล้ว ยังได้มีความพยายามส่งเสริมการจัดการชิ้นส่วนในอาเซียนและการสร้างอุตสาหกรรมสนับสนุนที่เข้มแข็งในภูมิภาคนี้จากการริเริ่มของ JETRO ในการจัดประชุม ASEAN Auto Supporting Industries ครั้งแรกขึ้นในวันที่ 5-6 มีนาคม ค.ศ. 1997 ที่กรุงเทพฯ โดยได้รับความร่วมมือจากสมาพันธ์ยานยนต์อาเซียน (AAF) สมาคมผู้ผลิตรถยนต์ของญี่ปุ่น (Japan Automobile Manufacturers' Association, Inc.) สมาคมอุตสาหกรรมชิ้นส่วนรถยนต์ญี่ปุ่น (JAPIA) และสำนักเลขาธิการอาเซียน²⁰ ซึ่งในเวลานี้ชี้ให้เห็นว่าญี่ปุ่นตระหนักถึงความจำเป็นในการส่งเสริมให้เกิดฐานการจัดการชิ้นส่วนที่เข้มแข็งและเพียงพอภายในอาเซียน ทั้งนี้เพราะตลาดอาเซียนยังคงมีขนาดเล็กและประกอบด้วยผู้ผลิตรถยนต์จำนวนมากที่แข่งขันกัน ดังนั้นเป้าหมายสำคัญในการลดต้นทุนการผลิตจึงเป็นแรงผลักดันให้บริษัทต่างๆ เปลี่ยนวิธีการจัดหาจากการนำเข้ามาสู่การสร้างเครือข่ายการผลิตชิ้นส่วนภายในภูมิภาคเพื่อตอบสนองกับยุทธศาสตร์ดังกล่าว ซึ่งเป้าหมายดังกล่าวนี้จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับโครงสร้างอุตสาหกรรมสนับสนุนภายในอาเซียนอย่างจริงจัง อันจะนำไปสู่การถ่ายทอดเทคโนโลยี การเพิ่มมูลค่าของสินค้า และการฝึกอบรมบุคลากรเพื่อให้เครือข่าย

²⁰ JETRO, "The 1st Conference on ASEAN Auto Supporting Industries," Asian Trade Promotion Bulletin 8(September 1997) : 36-38.

ข่ายการผลิตในภูมิภาคอาเซียนของญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งและสามารถเป็นฐานการผลิตที่แข่งขันได้ในอนาคต

ความก้าวหน้าของเครือข่ายการผลิตรถยนต์ของญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นในอาเซียนนี้สามารถพิจารณาได้ว่าเกิดจากการประสานกันของความพยายามจากสองด้าน นั่นคือ การปรับยุทธศาสตร์ของบริษัทรถยนต์ญี่ปุ่นภายใต้กระแสการแข่งขันที่รุนแรงเพื่อรักษาและสร้างความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลกไว้ตั้งแต่หลังข้อตกลงพลาซ่าโดยอาศัยการลงทุนทางตรงในต่างประเทศเป็นกลไกสำคัญ ซึ่งภายใต้กระบวนการนี้ญี่ปุ่นได้ใช้หลักของการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ (international division of labor) ในการกำหนดบทบาทของภูมิภาคต่างๆในระบบการผลิตระดับโลกของญี่ปุ่น และอาเซียนได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการผลิตของญี่ปุ่นในเอเชีย และในอีกด้านหนึ่ง คือ การสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมระหว่างประเทศในอาเซียนที่ได้มีการพัฒนาให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนแปลงและเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดของภูมิภาคเอง ดังนั้น โครงการอุตสาหกรรมระดับภูมิภาคที่มีฐานมาจากการแบ่งผลิตตามความได้เปรียบที่กำหนดโดยยุทธศาสตร์ของบริษัทจึงสามารถขยายออกไปได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งการประสานงานกันภายในภูมิภาคทั้งด้านการลงทุนผลิตและการค้าระหว่างกันภายในเครือข่ายการผลิตของบริษัทที่ได้ย้ายมาดำเนินกิจกรรมการผลิตในอาเซียนร่วมกันจึงสามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ